

Udovičina dragocjena lepta u višejezičnoj riznici biblijskih mudrosti.

***Лепта библейской мудрости* («Руско–славенски рječник библијских крилатица и афоризама с еквивалентима из германских и романијских језика те арменскога и грузијскога»). (2019) Државно свеучилиште А. А. Кулешова, Могилјев.**

Uz potporu Ministarstva obrazovanja Republike Bjelorusije Državno sveučilište A. A. Kulešova u Mogiljevu ove je (2019) godine pod naslovom *Лепта библейской мудрости* izdalo dvosveščani »Руско–славенски рječник библијских крилатица и афоризама с еквивалентима из германских и романијских језика те арменскога и грузијскога«. Тако једна од оне двије лепте сиromašне удовице из Markova и Lukina еванђелја (Mk 12, 41–43; Lk 21, 1–4) и у наслову овога рječника и на преkrasnoj репродукцији на корикама симболизира сиrotинјски дар који се даје од срца, а не од вишка богатства. Из непresушне ризнице библијских мудрости аутори су скромно издвојили оно што најчврšће повежује баšтинике кршćанске културе у свијету. Изабране крилатице и афоризми обрађени су на 19 језика – иза рускога слиједу (азбућним редом) енглески, арменски, бјелоруски, бугарски, грузијски, шпанјолски, талијански, македонски, нјемачки, полјски, српски, словачки, словенски, украјински, француски, хрватски, чешки и шведски.

Рječник су уредили познати лексикografi – frazeografi Е. Е. Иванов (Бјелорусија), В. М. Мокјенко (Русија), Д. Балáковá (Словачка) и Н. Валтер (Нјемачка), који су уједно и коаутори рječника, а уз њих су и други стручњаци за поједине језике – З. К. Адмија (Грузија), А. С. Алешин (Русија), Н. Ф. Венжиновић (Украјина), М. С. Гутовскаја (Бјелорусија), Д. Дракулић–Пријма (Србија), Е. Коморовска (Полјска), Е. Кржишник (Словенија), А. С. Макарова (Русија), А. Морпурго (Италија), Н. Прасолова–Милчовска (Македонија), Н. Рајноховá (Чешка), М. Руиз–Зоррила (Шпанјолска), А. Саркисјан (Арменија), Ж. Финк Арсовски (Хрватска), М. Чабашвили (Грузија) и Ј. Шинделáровá (Чешка).

Iako се библијски одавно увршћавују у frazeолошке рječнике различитих језика, рječнике крилатица и лексиконе мудрих изрека, циљана и системна славистичка истраживања њихове употребе у свакодневној комуникацији у савременим европским језицима започињу с 21. столјецем. Након руско–арменскога рječника библијских крилатица А. Саркисјана из 2001. године В. М. Мокјенко 2007. издаје руски рječник библијских крилатица, затим 2009. с Н. Валтером нјемачко–руски рječник библијских frazема те 2010. с Г. А. Лилић и О. И. Трофимкином *објаснидени* рječник библијских изреча и ријечи. Такође 2010. године излази нјемачко–полјски рječник библијских frazема (с повјесно–етимолошким коментарима) Н. Валтера, Е. Коморовске и А. Крзановске, а 2012. и нјемачко–чешки рječник истог типа Н. Валтера и П. Фojтá те кратки руско–словачко–нјемачки рječник библијских крилатица Д. Балáкове, Н. Валтера и В. М. Мокјенка.

U okviru međunarodnoga znanstvenoga projekta »European Dictionary Biblicalisms« (2014–2015), sveučilište u Mogiljevu izdalo je 2014. godine šestojezični rječnik D. Balákove, H. Waltera, N. F. Venžinovič, M. S. Gutovske, E. E. Ivanova i V. M. Mokienka *Лента библейской мудрости*, u kojemu su obrađene »biblijske krilatice i aforizmi na ruskom, engleskom, bjeloruskom, njemačkom, slovačkom i ukrajinskom jeziku«. Sveučilište u Griefswaldu, gdje su 2013. godine objavljene i dvije znanstvene monografije o biblijskoj baštini u frazeologiji, poglavito slavenskoj, izdalo je 2015. rusko–slovačko–njemački rječnik »Iz biblijske mudrosti« D. Balákove, H. Waltera i V. M. Mokienka.

Rječnik o kojemu je ovdje riječ (nazovimo ga drugom, 19–jezičnom *Leptom*) za sada je posljednji u tome nizu. Na njemu je radilo 20 suradnika među kojima je 6 članova Frazeološke komisije pri Međunarodnom slavističkom komitetu, na čelu s predsjednikom Komisije i neumornim pokretačem niza velikih frazeografskih projekata, V. M. Mokienkom.

Nakon uvodnoga poglavlja s podacima o svim spomenutim izdanjima te popisa literature i objavljenih rječnika biblizama na početku prvoga sveska (od A do O) ove *Lepte* navode se izdanja Biblije na svim jezicima, kojima su se autori služili. Slijedi detaljan popis kratica svih biblijskih izvora – također na svim jezicima i svim pismima (latiničnom, ćiriličnom, armenskom i gruzijskom). U rječniku je obrađeno 130 krilatice i aforizama iz Biblije ili biblijskoga podrijetla, koje su najpoznatije i najučestalije u ruskom kao polaznom jeziku, nakon kojih slijedi obrada njihovih ekvivalenata na 10 slavenskih i 8 neslavenskih jezika. Pojedini autori obrađivali su građu na dvama jezicima, npr. N. Prasolova–Milčovska obradila je makedonski i bugarski korpus, a pojedini su frazeolozi obradili neslavenske jezike, npr. M. S. Gutovska je engleski dio, a A. S. Alešin švedski.

Građa je raspoređena po azbučnom redu i nakon prve nadnatuknice istim redom slijedi obrada natuknica na pojedinim jezicima – od ruske do švedske. Sve su natuknice obrojčane, a njihova je obrada u skladu s poznatom, već tradicionalnom metodologijom izrade frazeoloških rječnika pa se ne daju posebne upute za korisnike rječnika. Na kraju drugoga sveska (od П do Я) nalazi se popis svih obrađenih natuknica na svim jezicima (osim ruskoga), koji odmah upućuje na neravnotežu uporabe biblijskih ekvivalenata u različitim kulturama. Na tom popisu uza svaku natuknicu stoji i broj stranice na kojoj se nalazi, što uvelike olakšava pretraživanje.

Svaka je nadnatuknica obrađena kao zasebno poglavlje, što pridonosi preglednosti rječnika. Većina nadnatuknica su imenice (АДАМ, АЛ Ь ФА, БИСЕР...) uključujući i poimeničene pridjeve (БЛИЖНИЙ, ЗВАНЫЙ, МАЛ...), uz mali broj glagola (ИСКАТЬ, ПОСЕЯТЬ, РАБОТАТЬ...) i zamjenica (КТО). Uz neke nadnatuknice stoji više natuknica koje su također obrađene kao zasebna poglavlja.

Način obrade građe ilustrirat ćemo primjerima s posebnim obzirom na rusko–hrvatske ekvivalente. Pod nadnatuknicom РУКА (u ruskom su označeni i naglasci, koje ovdje iz tehničkih razloga izostavljamo) stoje dvije natuknice, a prva je 93. ЛЕВАЯ РУКА НЕ ВЕДАЕТ (НЕ ЗНАЕТ), ЧТО ДЕЛАЕТ ПРАВАЯ. Uz nju

stoji stilski odrednica *ironično*. Slijedi opis dvaju osnovnih značenja toga primjera na ruskom jeziku, u prijevodu – 1. *O skromnosti u činjenju dobrih djela*. 2. *O ljudima, kolektivima ili ustanovama, djelovanje kojih karakterizira nedosljednost*. Nakon značenja se navodi kontekst navedenoga iskaza s citatom iz Biblije i oznakom njegova mjesta prema pravilima citiranja biblijskih tekstova. Ovaj je citat označen kraticama (Mt 6, 2–4), koji je na istome mjestu u svim obrađenim jezicima osim u gruzijskom i njemačkom. Ni u jednom jeziku osim u bjeloruskom i ukrajinskom nema stilskega obilježja *ironično*. Na drugim jezicima nema ni posebnoga tumačenja značenja, nego se ono podrazumijeva, a ponegdje se, npr. u hrvatskom, autor članka poziva na značenja koja su navedena u ruskom članku. Nema ni opisa konteksta, nego se nakon natuknice odmah citira biblijski tekst. Tako hrvatski ekvivalent izgleda ovako: **Neka ne zna ljevica što čini (radi) desnica; Ne zna ljevica što čini (radi) desnica** (1. i 2. značenje), a zatim slijedi citat iz Mt 6, 2–4.

Pod nadnatuknicom **РУКА** stoji i natuknica **94. УМЫВАТЬ / УМЫТЬ РУКИ** – uz stilsku oznaku *knjiški*. Navodi se i značenje: *Skinuti sa sebe odgovornost za nešto, iskazati svoje nesudjelovanje u nečemu*. Zatim se daje širi biblijski kontekst i navode citati iz psalama (Ps 25, 6; Ps 72, 13) te na kraju upućuje na poznatu »legendu« o Ponciju Pilatu i citira evanđelje po Mateju (Mt 27, 24). I ostali jezici navode tri ista biblijska izvora pa tako i hrvatski: **prati / oprati ruke [od čega]; prati / oprati ruke kao Pilat**. Zanimljivo je da osim ruskoga oznaku *knjiški* imaju još gruzijski, slovački, ukrajinski i češki.

Lepta iz naslova rječnika, pod nadnatuknicom **ЛЕПТА** obrađuje se u natuknici **52. ВНОСИТЬ / ВНЕСТИ [СВОЮ] ЛЕПТУ во что**. Uz krilaticu stoji stilski oznaka *knjiški ili općenito pohvalno*. Tumačenje značenja glasi: *Dati svoj, premda nevelik, prilog općoj stvari; imati udjela u nečemu korisnom*. U kontekstu biblijske predaje o siromašnoj udovici, čije su dvije leptе po Isusovim riječima vrijedile daleko više od izdašnih priloga bogataša, citira se Markovo i Lukino evanđelje u kojemu se o tome govori (Mk 12, 41–43; Lk 21, 1–4). Na kraju se daje i starogrčka etimologija riječi *lepta* te značenje i vrijednost te sitne monete. Hrvatski ekvivalent navedenoj krilatici glasi: **davati / dati [svoj] obol** (obol '1. sitan srebrni novac u staroj Grčkoj; 2. *pren.* a) novčani prilog, donacija; b) doprinos čemu u duhovnom ili materijalnom smislu'). Nakon objašnjenja značenja citiraju se ista mjesta iz Markova i Lukina evanđelja. Zanimljivo je da »dvije leptе« iz hrvatskoga prijevoda evanđelja nisu ušle u hrvatski opći leksik te da ih u svakodnevnoj uporabi tradicionalno zamjenjuje »obol« (također grčkoga podrijetla). *Lepta* se pojavljuje u bjeloruskom, bugarskom, makedonskom, srpskom i ukrajinskom, *obol* u talijanskom (*obolo*), slovenskom (*obolos*, *obol*) i francuskom (*obole*), dok se u drugim jezicima rabe domaće zamjene – u engleskom *mite*, u njemačkom *Scherflein*, u poljskom *grosz*, u slovačkom *hrivna* (knjiški) i *minca* (u citatu iz Biblije), u češkom *hřivna* (knjiški) i *minca* (u citatu iz Biblije) te drugi nazivi u značenju sitnoga novčića.

Pojedine krilatice navode se u uobičajenom razgovornom obliku koji upućuje na njihovo biblijsko podrijetlo. Naprimjer, pod nadnatuknicom **БИЦЕП** stoji

natuknica **3. МЕТАТЬ БИСЕР [ПЕРЕД СВИНЬЯМИ]** – s oznakom *knjiški* – uz koju se ne citira biblijski izvor. Isti kanonski oblik s infinitivom navodi se i u ostalim jezicima pa tako i u hrvatskom: **baciti / bacati biser (biserje) pred svinje**. U idućoj natuknici glagol je u imperativu: **4. НЕ МЕЧИТЕ БИСЕРА ПЕРЕД СВИНЬЯМИ**, s oznakom *poslovica, knjiški*. Objašnjenje glasi: *Ne vrijedi trošiti riječi na uvjerenje, dokazivanje ili razjašnjavanje nečega s onima koji to ne razumiju ili ne mogu razumjeti*. Uz citat iz Novoga zavjeta (Mt 7, 6) daje se etimologija riječi *biser* koja je u staroslavenski ušla iz arapskoga (preko turskoga). Popularnost krilatice objašnjava se njezinom uporabom u jednoj drami ruskoga klasika D. I. Fonvizina (18. st.), iz koje se precizno citira širi kontekst s navedenim biblijskim citatom. Uz hrvatski ekvivalent **Ne bacajte svoga biserja pred svinje** stoji samo citat iz Matejeva evanđelja (Mt 7, 6).

Između 130 krilatica i aforizama teško je izabrati najbolje ili najzanimljivije primjere jer svaki otkriva neki detalj s posebnim obilježjem, poglavito kad se uspoređuje njegovo mjesto i uporaba u 19 jezika koji pripadaju različitim kršćanskim kulturama (pravoslavnoj, reformacijskoj i katoličkoj). Pojedini jezici raspolažu različitim brojem biblijskih citata iste krilatice, što upućuje na različite prijevode Biblije, ali i na različite kulturne i vjerske tradicije. Npr. uz poznatu Božju zapovijed **Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe!** u hrvatskom, talijanskom, poljskom i francuskom se navodi po osam biblijskih izvora, u ruskom i njemačkom po tri, u engleskom i slovačkom po pet, u armenskom četiri, u bjeloruskom i gruzijskom po devet, u bugarskom i makedonskom po 11, u španjolskom, srpskom i ukrajinskom po šest, u slovenskom, češkom i švedskom po sedam. Biblijski su tekstovi prevedeni *visokim* stilom, ali *knjiška* stilska obilježja pojedinih citata i aforizama ne proizlaze samo iz biblijskoga stila, nego i iz starosti prijevoda. U tom pogledu upada u oči srpski prijevod Staroga (Đuro Daničić) i Novoga zavjeta (Vuk Karadžić), tiskan 2003. godine, koji je toliko *knjiški* da se ne može usporediti sa suvremenim srpskim jezikom, što pokazuje primjer natuknice **24. Много је званијех, али је мало изабранијех!** (Лука 14, 24), koja se navodi ispod pridjevske nadnatuknice **ЗВАНЫЙ** (hrv. **mного [je] zvanih, a malo [je] izabranih**). Za razliku od njega prijevodi Biblije koji imaju najdulju tradiciju, npr. češki i njemački, jezično su osuvremenjeni i stilska oznaka *knjiški* odnosi se na njihovu uporabu, a ne na jezik. Stilske oznake upućuju ponajprije na učestalost i način uporabe pa se tako iste oznake ne pojavljuju u svim jezicima, npr. uz nadnatuknicu **ПОТОП**, odnosno uz natuknicu **83. ВСЕМИРНЫЙ ПОТОП** – hrv. **opći (veliki) potop** (Post 6, 17) – u ruskom, engleskom, bjeloruskom, španjolskom i ukrajinskom uz oznaku *knjiški* (koje nema u španjolskom) stoji i oznaka šaljivo, *humorno*. Značenje te sintagme očito se percipira različito.

Cilj je ovoga rječnika (prema riječima E. E. Ivanova i V. M. Mокienka) dati sustavni i kompleksni opis najpoznatijih biblijskih krilatica i aforizama u ruskom jeziku, i to u usporedbi s analognim izrazima u drugim jezicima, kako bi se pokazale sličnosti i razlike u višejezičnom europskom prostoru. Bilježeci dio judeokršćanske

baštine u pisanoj i usmenoj riječi 19 europskih jezika ovaj rječnik čuva dio europske duhovne kulture koju nastoji prenijeti mladim naraštajima. Namijenjen je prevoditeljima, bibličarima, istraživačima jezika i književnosti i svim ljubiteljima biblijskih mudrosti. Iza njega stoje velika jezikoslovna imena s iznimnim frazeografskim opusom, ponajprije V. M. Mokienko, a nama je na ponos njegova suradnja s našom danas vodećom stručnjakinjom za to područje Željkom Fink Arsovski. Zahvaljujući njoj hrvatski se u svojevrsnoj duhovnoj misiji našao među *velikim* i *malim* europskim jezicima, gdje mu je oduvijek i mjesto. Nadamo se da će ovaj rječnik doživjeti novo, prošireno izdanje i otkriti nam još detaljnije i potpunije kako se *utjelovljena Riječ* očuvala u različitim kršćanskim kulturama.

Dubravka Sesar